

Read Online

Letter from Bishop Nicholai Velimirovich to Reverend Protoperbyter Stevan Dimitrijević on December 12, 1921

Nemanja Andrijašević

Faculty of Orthodox Theology at the University of Belgrade

✉ nemanja.andrijasevic@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>

Abstract: In the Provincial State Archives of Kosovo and Metohija, in the legacy of the distinguished professor and dean of the Orthodox Theological Faculty Archpriest Stevan Dimitrijević, a letter from the Bishop Nicholai (Velimirovich) of Ohrid was found, addressed to Dimitrijević on December 12, 1921. It reveals the Bishop's thoughts on the God Worshiper movement [or God–Prayer movement — *Bogomoljački pokret* in Serbian], a brief mention of the disorderly situation in the bishopric entrusted to him, as well as his position that the armed incursions of the Serbian army into the territory of Albania, after the end of hostilities and after the end of the First World War, were wrong.

Bishop Nicholai did not comment extensively on Church issues, even though he was the canonical bishop of certain church municipalities in Northern Albania. Although he informed both the state Serbian authorities and the higher ecclesiastical authorities of the Serbian Orthodox Church about the fact that he was prevented from pastoral work and service in the mentioned geographical area, he did not describe it in more detail, because, most likely, he later talked verbally with archpriest Dimitrijević about all the mentioned issues in Southern and Old Serbia.

The author of the paper researched in the Provincial State Archives of Kosovo and Metohija in Priština and received the exclusive right to publish the photos and material he collected. Bishop Nicholai's letter is published for the first time.

Key words: Bishop Nicholai Velimirovich, Protopresbyter Stevan Dimitrijević, God Worshipper Movement, Serbia, Albania.

Писмо Владике др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу 12. децембра 1921. године

Немања Андријашевић

Православни богословски факултет Универзитета у Београду

✉ nemanja.andrijasevic@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>

Апстракт: Владика охридски др Николај Велимировић обратио се 12. децембра 1921. писмом протојереју Стевану Димитријевићу, декану Православног богословског факултета. Из дописа се сазнају поједини подаци о Богомољачком покрету, лошем стању у Епархији охридској, као и о односу српске војске према држави Албанији. Писмо је пронађено у Архиву протојереја Димитријевића у Приштини, и сада се први пут објављује.

Кључне речи: Владика др Николај Велимировић, протојереј Стеван Димитријевић, Богомољачки покрет, Србија, Албанија.

Увод

У Покрајинском државном архиву Косова и Метохије у Приштини, у Збирци некадашњег професора и ректора Богословско-учитељске школе у Призрену, првог професора Историје Српске Православне Цркве (СПЦ) и првог декана Православног богословског факултета Универзитета

у Београду, протојереја Стевана Димитријевића, почасног доктора богословских наука, налази се део заоставштине овог угледног научника и црквеног пастира.¹ Приликом истраживања поменутог фонда, пронађено је писмо које је Владика охридски др Николај Велимировић послао проти Димитријевићу. Садржај је кратак. Није пронађен никакав траг о томе да ли је београдски прота било шта писмено одговорио охридском епископу.

У прилогу рада налази се целокупан текст писма, које се први пут објављује, као и кратак коментар на његов садржај.

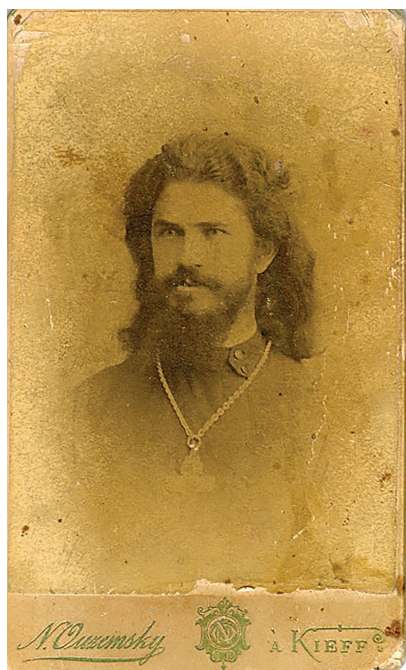

Fig. 1. V. Rev. S. Dimitrijević (1866–1953) | Сл. 1. Прота С. Димитријевић (1866–1953)
(извор: Техничка школа „Прота Стеван Димитријевић“, Алексинац,
<http://www.tehskolaal.edu.rs/>)

¹ О овом прегаоцу: Владислав Пузовић, *Пушевима српске црквене историје. Научно наслеђе јошће Стеве Димитријевића* (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2021).

Епископ Охридски,
12. Dec. 1921.
Охрид.

Зрати ми што Савео,

Мир Божији с секогаш.

Корисно ми е огласокот кај тебе. Сведо-
зада за دستоп, да ми кажиш кои
колку релн.

Тави ми, молиш ме, да ми си пр-
мно мај, побав, ис ваврса? Кое
саи да се рабави Тзи вевкине у
Шури, но не могу да ји омиоа а
да не савмекоа о атом аову, и
уваједн истава.

Коео саи да ме моли, да вомомам
Заво, ду мимилебит, савемом. И
соф нем да вомеке неки нјете аист
е фрел. Завоми, амако ре урдаа
ека (Савемова и Савемиси) и кајредно.
Ми сло ваврми у Завребу са Заврми
Завребитин огносно вавелата мисоа
и фривалии, амако ре у елге вемо гавр
урамаи, нарту. Оставао ре, да се
ис у вомару реам. Геврми Завошт
равто, да се ама содранио с Завр-
лон, и соф што ре вомеко на елге вемо
мисо, ми, гавр амако реамко фривел.
Коче маволат, саи рекао, да моа
шаве за мимилебе, како ми се она
и вавоми неми наждаи икврате.

Fig. 2. Letter from Br. Nicholai to Rev. S. Dimitrijević on December 12, 1921, p. 1 of 3 |
Сл. 2. Писмо Вл. Николаја проти С. Димитријевићу 12. децембра 1921. г., стр. 1 од 3

Прилог: Писмо Владике др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу 12. децембра 1921. године

Епископ Охридски, [печатирано]

12 Дец. 1921.

Охрид.

Драги ми прото Стево,

Мир Божји с тобом.

Користим се одласком Хације Светозара за Београд, да ти напишем неколико речи.

Јави ми, молим те, да ли си примио онај новац из Париза? Хтео сам да се јавим Гђи Џенкикс у Њујорк, но не могу да јој пишем а да не споменем о том новцу и употреби истога.

Хтео сам да те молим, да помогнеш Драгољубу Миливојевићу² саветом. Он сад жели да покрене неки трећи лист „Хришћ. Заједница“, пошто је пробао два („Богомоља“ и „Саборници“) и напустио. Ми смо говорили у Крагујевцу са Драгутином Димитријевићем односно покретања листа „Хришћанин“, који је био у своје време добро примљен у народу. Остало је, да се то у Београду реши. Међутим Драгољуб јавља, да се није споразумео с Драгутином, и сад хоће да покрене на своју руку лист, чију судбу није тешко предвидети.

Кости Луковићу сам рекао, да моли тебе за мишљење, како би се она штампарија могла најбоље искористити.

---

² Дипломирани теолог Драгољуб Миливојевић (1898–1979) био је укључен у рад Богомољачког покрета. После смрти супруге замонашио се под именом Дионисије. Најпре је био викар Патријарха српског Гаврила Дожича, а потом епископ СПЦ у Америци и Канади. Започео је први раскол при СПЦ, и судио се са овом верском заједницом пред америчким судовима. Свети Архијерејски Сабор га је рашчинио и вратио у ред лаика. Пред крај живота изгубио је све судске спорове против СПЦ.

Он је био мишљења, да та штампарија, као и цео покрет религиозни, треба да стоји у вези са Факултетом. Молио сам га, да пита тебе и каже ми твоје мишљење. Па ево прође месец дана — ништа не добих. Да ли је штампарија прispела? Где је смештена? Како би се рад с њом организовао? Да ли у Раковици, или у Београду? Да ли у вези с Факултетом, или са Синодом?

Код нас је овамо крш, који теби није непознат из Призрена. Село Лин пребегло је у Манастир Калиште. Не само хришћани но и оца с [нејасна реч] „компромитованим“. Био сам у Дебру. Тек што сам се вратио. Тамо је још горе. Наши хришћани од Пишкопеје до [нејасна реч] роје се на нашем земљишту. Тако и јужније [нејасна реч, највероватније ‘доле’] око Требишта и [нејасна реч].

Наше подuzeће према Албанији сломило се са потпуним нашим поразом. Наша војска ушла је од Дебра преко Дрима близу 30 км. Сад наређено повлачење у своје границе. Ко ће осветити Београд једном за свагда, да види и зна да постоји албанска држава, и да је узалуд с војском продирати унутра у Албанију? Они, који су наредили то наступање мораће искусити тешку казну. Посетио сам болнице у Дебру — жалост, шта је маларија починила од наших војника. Па гробови! Па милиони новца! Али је све стога, што се не верује, да „дивљаци“ арнаутски могу засновати државу. У ствари они су је засновали у Пијемонту, т. ј. у средњој и јужној Албанији, и на ?. 1 ½ годину дана

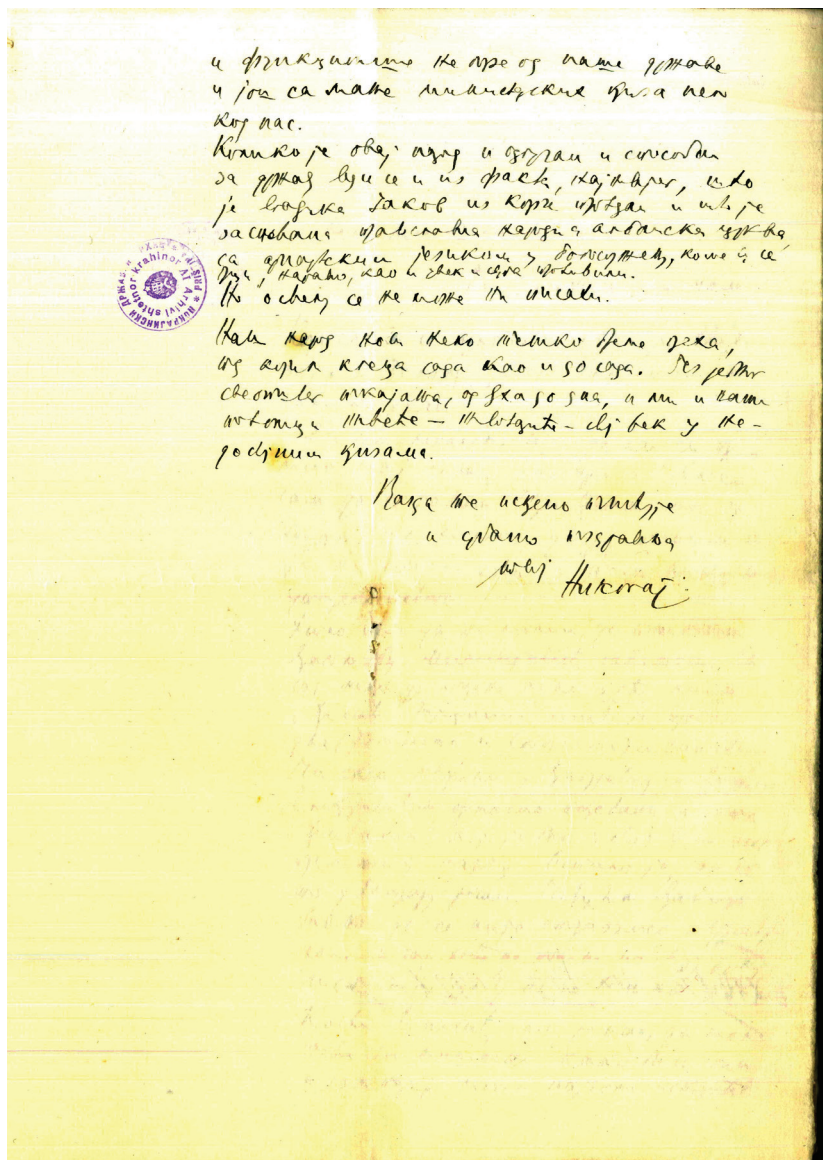

Fig. 4. Letter from Vp. Nicholai to Rev. S. Dimitrijević on December 12, 1921, p. 3 of 3 |
 Сл. 4. Писмо Вл. Николаја проти С. Димитријевићу 12. децембра 1921. г., стр. 3 од 3

и функционише не горе од наше државе и још са мање министарских криза него код нас.

Колико је овај народ и одлучан и способан за државу види се и из факта, најновијег, што је владика Јаков³ из Корче протеран и што је заснована православна народна албанска црква, са арнаутским језиком у богослужењу,⁴ коме су се Грци, наравно, као и увек и свуда противили.

Но о свему се не може ни писати.

Наш народ носи неко тешко бреме греха, под којим клеча сада као и до сада. Без једног свеопштег покајања, од врха до дна, и ми и наши потомци живеће — животариће — свој век у недостојним кризама.

Вазда те искрено поштује
и срдечно поздравља
твој Николај

Осврт на писмо Владике Николаја

Владика Николај Велимировић изнео је у свом кратком допису протојереју Стевану Димитријевићу неколико података. Указао је на потребу да се помогне Миливојевићу, за кога је навео чињеницу да покреће трећи лист, док

³ Панагис Николау Гинкилас (Παναγής Νικολάου-Γκινκίλας, 1878–1958) завршио је Теолошку школу у Халки. После монашења под именом Јаков (Γάκωβος) рукоположен је у јерођакона 1894, јеромонаха, а потом и у чин епископа христупољског 1908, са титулом викара смирског митрополита. Потом је постављен за митрополита драчког, да би 1919. био постављен за егзарха цариградског патријарха за Корчу. Депортован је од албанских власти у Смирну 1921. Изабран је за митрополита митилинског 1925, и на том месту остао је до смрти.

⁴ Према досадашњим знањима, прва Литургија на албанском језику одслужена је 1921. г. управо у Корчи, док је превод литургијских текстова сачинио свештеник Теофан Ноли већ 1908. године у Америци, односно у Бостону.

су претходна два која је започео престала да се уређују и објављују, односно нису потрајала дужи временски период. Иако се може назрети да је владика Николај сматрао да Миливојевић неће бити сталан нити истрајан ни са издаваштвом трећег листа, он ипак моли Димитријевића да се именованом стави на располагање. Могло би се претпоставити да прота Димитријевић има сличан став о раду Миливојевића, па га владика стога и умољава да га, упркос свему, подржи. Занимљиво је приметити да је Миливојевић 25 година касније био у прилици да Епископу Николају узврати за ову пажњу. Ипак, то се није догодило. Док је он био једини епископ СПЦ у Америци и Канади, Владика Николај се након вишегодишњег боравка у кућном притвору и интернирања у концентрационом логору у Дахау трајно иселио у Америку. Иако се уредно јавио и ставио на располагање Епископу Дионисију, чим је дошао из Европе прилично измучен због неколико година проведених у изузетно тешким условима, наишао је на веома лош однос, неприхватање, чак и одбацивање од стране највишег клира своје Цркве у Епархији коју је више од две деценије пре тога управо он основао и покренуо њен црквено-пастирски рад.

У писму је занимљиво помињање Богомољачког покрета, за који је Коста Луковић предложио да „цео покрет религиозни, треба да стоји у вези са [Православним богословским] Факултетом“, док Владика поставља следеће питање: „Да ли у вези с Факултетом, или са Синодом?“. Овај навод указује како Епископ Николај није сматрао да је Богомољачки покрет ванинституционални, односно како би требало „самостално“ или „независно“ да буде устројен. Напротив, може се закључити како је он био уверен да би га требало довести у директну везу, или сарадњу, са Православним богословским факултетом или чак Светим Архијерејским Синодом СПЦ. С обзиром на чињеницу да је Богословски факултет започео са предавањима и устаљеним радом од 1920. године, могло би се

поставити питање да ли је Владика Николај желео да допринесе синтези подвижништва и институционалног богословског образовања. Односно, да ли је желео да учини корак ка прожимању и директној вези молитвеног тиховања и академског богословља.

Када помиње „крш“, Владика Николај указује на недовољно пажње и организационе слабости, које су биле карактеристичне за поједине епархије СПЦ, посебно у тек ослобођеним територијама, на Југу Србије.⁵

Епископ охридски поменуо је и упаде које је српска војска повремено предузимала на територији албанске државе формиране 1912. године.⁶ То се завршило неуспехом, а Вл. Николају било је познато да је након те војне операције „наређено повлачење у своје границе“. Владика проти Димитријевићу, који је некада био предавач а после и ректор Богословско-учитељске школе у Призрену, као и један од најбољих познавалаца националне и црквене историје Старе и Јужне Србије, указује на чињеницу да су ти кораци били погрешни, због чега „Они, који су наредили то наступање мораће искусити тешку казну“. Штавише, поштујући албански народ и њихову жељу да након формирања своје државе приступе уређењу унутар својих међународно признатих граница, он сведочи о томе да је поменути албански народ „и одлучан и способан за државу“, додуше уз протеривање канонског православ-

⁵ У питању је простор данашње Републике Северне Македоније.

⁶ Ширу слику читаве проблематике видети у: Филип Лонгворт, *Сива-рање Источне Европе* (Београд: Слио, 2002). Требало би имати у виду да је реч о четовању. У тој врсти четништва учествовали су и поједини клирици СПЦ, примера ради будући Митрополит скопски Јосиф Цвијовић. О тим војним операцијама, њиховој рецепцији код грађана али и пропустима у политици према Македонији и Косову и Метохији, види: Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS* (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002); Димитар Тасић, *Рајџ њосле рајџа: Војска Краљевине Срба, Хрватџа и Словенаца на Косову и Мејтохији 1918–1920* (Београд: Службени гласник, 2012); Dmitar Tasić, *Paramilitarism in The Balkans: The Cases of Yugoslavia, Bulgaria and Albania 1917–1924* (Oxford — New York: Oxford University Press, 2020).

ног Епископа Јакова из Корче, са циљем да се оснује „православна народна албанска црква, са арнаутским језиком у богослужењу“.⁷ Препреку томе Владика најпре види од стране Грчке Православне Цркве, односно њених (тадашњих) реал-политичких интереса. Права је штета што се Владика Николај није више расписао о целој проблематици, већ је кратко, али и доста речито, закључио: „Но о све-му се не може ни писати“, јер би његово сведочење било

⁷ Бугарска научница Теодора Толева утврдила је у својој дисертацији пресудну улогу Аустроугарске у формирању албанске нације; уп. Теодора Толева, *Ујџицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908 (Влиянието на Австро-Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908)*, превод Горан Игић (Београд: Филип Вишњић — Институт за европске студије, 2016). Душан Батаковић навео је да су Албанци из Двојне Монархије добили непотписану историју албанског народа — коју је саставио Лудвиг Талоције, посебне грбовнике, књижевни језик, граматике, филолошке књиге, и друго, а поменуто царство пресудно је утицало и на стварање албанске нације; види Душан Батаковић, *Косово и Мейхохија. Историја и идеологија* (Београд — Ваљево — Србиње: Хришћанска мисао, 1998), 64–65. Када је реч о Албанској Православној Цркви, први покушај добијања аутокефалности за ову помесну Цркву уследио је 1922. године, односно неколико месеци након писма Владике Николаја. Историчар цркве проф. др Ђоко Слијепчевић писао је о присутности Срба у Скадру и широкој околини, нарочито у делу *Српско арбанашки односи кроз векове: са њоседним осврћом на новије време*. Навео је да је СПЦ тамо имала свој канонски клир и вернике, те да питање јурисдикције тог географског простора није било дефинитивно решено све до добијања Томоса од Цариградске Патријаршије 1937. године. Он тврди да је почетком 20. века, али и раније, јурисдикција овог простора припадала Епархији рашко-призренској Српске Цркве. Касније је Владика охридски Николај Велимировић био надлежни архијереј за поједина села на северу Албаније. Он је обавештавао и Свети Архијерејски Синод СПЦ и српске власти да му је онемогућен рад у повереној му епископији. Слијепчевић је закључио да однос и државних (албанских) и црквених (цариградских) власти према српској мањини није био пријатељски — уп. Ђоко Слијепчевић, *Српско арбанашки односи кроз векове: са њоседним осврћом на новије време* (Минхен: [д. и.] [самостално издање аутора], 1974), 275–291. Податак да је СПЦ пре почетка Другог светског рата имала свог надлежног епископа „у Албанији за Епархију скадарску“, навео је и Митрополит Јосиф Цвијовић — уп. Митрополит Јосиф, *С црншиа на јорншиа* [рукопис на машини за куцање] (Београд: Музеј СПЦ, На Св. Луку 1941. године), 26.

вишеструко корисно.⁸ Ипак, требало би имати у виду да су Велимировић и Димитријевић имали пријатељски однос и блиску сарадњу, те да су се виђали током долазака у Београд охридског епископа, јер је у време писања овог писма Димитријевић живео и радио у престоници, због чега су научници овај период његовог живота, служења и рада назвали „београдски период“.⁹ Стога се може претпоставити да су они ту тему разматрали приликом неког од наредних личних сусрета, а не кроз писма. Кратак навод у допису сведочи о томе да им је поменути тематика

⁸ Ово је веома компликована проблематика, која подразумева шире упућивање на проблем сукоба, чак и оружаних, који су се на поменутом простору одигравали и после Балканских ратова, као и након Првог светског рата. Академик проф. др Богумил Храбак упућивао је да су Албанци наставили да врше разбојничке и оружане упаде у ослобођеној Старој Србији и након закључења мировних уговора. О угрожавању појединих манастира писао је Урош Микетић, посебно указавши на насилан однос према монаштву Пећке Патријаршије. Велики број научника указује и на неоспорну чињеницу терористичког деловања Албанаца на Косову а посебно у Метохији, које су познате као „качачке акције“. Да би се спречили напади Качака (одметника), који су пљачкали имовину и Албанаца и Срба, проглашена је 1921. акција пацификације. Тада је вршена заплена оружја, а опаснијим одметницима, односно поциниоцима тешких злочина, чак је протеривана и породица. Управо је то година настанка писма Владике Николаја. Не би требало заборавити и чињеницу да је један број припадника полиције или војске страдао или био рањен, што је узроковало предузимање мера према качацима и комитама. Богумил Храбак, *Арбанашки ујади и њобуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава* (Врање: Народни музеј, 1988); Урош Микетић, „From a ‘Yugoslav Siberia.’ The Difficulties of the Patriarchal Monastery of Peć 1919–1929“ („Из југословенског Сибира. Тешкоће Пећког патријаршијског манастира 1919–1929. године“), *Токони историје* № 3 (2020): 53–68; Маја Миљковић Ђуровић, „Комитске акције на тлу јужне Србије 1920–1928.“, *Историја 20. века* № 1 (1996): 113; Драги Маликовић, *Качачки њокреј на Косову и Метохији 1918–1924* (Лепосавић: Институт за српску културу, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 2005); Владан Јовановић, „Губици југословенске жандармерије у сукобу са качацима и комитама 1918–1934“, *Токони историје* № 1/2 (2007): 9–19.

⁹ Пузовић, *Пушевима српске црквене историје*, 35–45.

и проблематика била важна, па је из тог разлога Владика Николај (кратко) и прокоментарисао.

Закључак

Из кратког дописа Владике Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу може се извући неколико кратких закључака. Иако није био уверен да ће Миливојевић бити истрајан у покретању још једног листа духовне садржине, епископ охридски подржао је његов поновни покушај и потрудио се да тај вид помоћи Миливојевићу осигура и од стране декана Православног богословског факултета и угледног београдског проте Стевана Димитријевића.

Када је реч о Богомољачком покрету може се закључити да је поменути архијереј предано мотрио и пазио на ангажман ове заједнице верујућих и трудио се у вези са њеним организационим датостима, односно у овом случају који је поменут у писму, око штампарије, њеног покретања и рада. Он је указивао на чињеницу да би рад и делатност покрета требало довести у чврсту везу и заједничко делање са врхом Цркве — Светим Архијерејским Синодом и врхом највеће црквене образовне институције — Православним богословским факултетом.

Када је те 1921. године исписао своје писмо, Владика Николај дотакао се и арбанашког питања, једног од кључних на Балкану, посебно у светлости односа Србије са њеним јужним суседом. У том контексту поменуто је и тамошње недовољно разграничено и још увек нерешено црквено питање, које је било у сенци политичких дешавања или грубог изливања националних осећања. Док износи став о способности албанског народа да уреди своју неколико година раније основану и признату државу, истовремено осуђује протеривање канонског православног Епископа Јакова. Кратко помињање ове проблемати-

ке упућује да су све ове теме Епископу Николају биле важне и да су заокупљале његову пажњу. Бринуо га је и став једне помесне православне цркве, Грчке Православне Цркве, која је често, с једне стране, занемаривала своју црквену улогу стављајући акценат на етнофилетизам, док је, с друге стране, показивала недовољно разумевање за потребу једног међународно признатог субјекта — албанске државе — да има своју помесну православну признату и афирмисану заједницу верних.

Из начина на који се Владика Николај обраћа проти Димитријевићу сазнаје се да су били упућени један на другог и да су, највероватније повремено, размењивали мишљења. Кратка реченица коју је исписао као посебан пасус, „Но о свему се не може ни писати“, свакако је вишеслојна. Указује да га форма писма ограничава па је можда најбоље, или и безбедније, да о таквим темама више проговоре приликом усменог сусрета. Писмо доста говори о личном односу двојице високих црквених великодостојника и уједно доприноси упознавању делатности ових двеју личности. Самим тим значај овог кратког дописа није занемарив, јер додатно осветљава и пастирску бригу Владике Николаја, и указује на обиље тема којима се бавио, а упућује и на његов став да се на Балкану после ратова, ломова и тешких међунационалних односа успостави срећеније стање, макар по питању црквеног живота и уређења.

* * *

Резиме

У Покрајинском државном архиву Косова и Метохије, у заоставштини угледног професора и декана Православног богословског факултета протојереја Стевана Димитријевића, пронађено је писмо Владике охридског др Николаја Велимировића упућено Димитријевићу 12. децембра 1921. године. Из њега се сазнаје владичино размишљање о Бо-

гомољачком покрету, кратак помен о несрећеном стању у епископији која му је поверена, као и његов став да су оружани упади српске војске на територију Албаније, после завршетка ратних дејстава и после краја Првог светског рата, били погрешни.

Владика Николај није се шире упуштао у коментарисање црквене проблематике, иако је био канонски епископ појединих црквених општина у Северној Албанији. Иако је обавештавао и државне српске власти и више црквене власти Српске Православне Цркве о томе да му је онемогућен пастирски рад и служење на поменутом географском простору, он га није детаљније описивао, јер је, највероватније, касније усмено разговарао са протојерејем Димитријевићем о свим поменутих датостима у Јужној и Старој Србији.

Аутор рада истраживао је у Покрајинском државном архиву Косова и Метохије у Приштини и добио је ексклузивно право да може да објави фотографије и материјал који је прикупио. Писмо Владике Николаја објављује се први пут.

* * *

Захвалност

Благодарност за коришћење архиве у Приштини, веома колегијалну атмосферу, као и одобрење за публикавање свих фотографисаних и скенираних материјала (текстова, писама, фотографија и докумената) сачињених током вишедневног истраживања маја 2021. године аутор исказује директору Архива Бедрију Зиберажу (Bedri Zyberaj) и професору Хисену Аземију (Hysen Azemi).

Библиографија / Bibliography

Необјављени архивски извори / Unpublished Archival Sources

Писмо охридског епископа Српске Православне Цркве др Николаја Велимировића протојереју Стевану Димитријевићу од 12. децембра 1921. г., Покрајински државни архив Косова и Метохије, Збирка Стеве Димитријевића, ректора из Призрена, Приштина, Република Србија, кутија број 4, LXVII / к – 4 – 149 – 1921 год.[ине].
Рукопис Митрополита скопског Јосифа Цвијовића на машини за куцање *С црнџа на јорџа*, Музеј Српске Православне Цркве, бр. 5964, Свети Лука [31. октобар] 1941. године, Београд, 26.

Објављени архивски извори / Published Archival Sources

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, XIII. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016.

Литература / Literature

Батаковић, Душан. *Косово и Метохија. Историја и идеологија*. Библиотека Свечаник: Хришћанска мисао. Нова серија, књ. 6. Београд — Ваљево — Србиње: Хришћанска мисао, 1998, 64–65.

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, 1–12. Диселдорф — Химелстир: Српска Православна Црква — Епархија западно-европска, 1976–1986.

Јовановић, Владан. „Губици југословенске жандармерије у сукобу са качаџима и комитама 1918–1934“. *Токови историје* № 1/2 (2007): 9–19.

Лонгворт, Филип. *Сиварање Источне Европе*. Београд: Слио, 2002.

Маликовић, Драги. *Качачки јокреј на Косову и Метохији 1918–1924*. Лепосавић — Косовска Митровица: Институт за српску културу — Филозофски факултет — Универзитет у Приштини, 2005.

- Микетић, Урош. „From a ‘Yugoslav Siberia.’ The Difficulties of the Patriarchal Monastery of Peć 1919–1929“ („Из ‘југословенског Сибира.’ Тешкоће Пећког патријаршијског манастира 1919–1929. године“). *Токови историје* № 3 (2020): 53–68.
- Миљковић Ђуровић, Маја. „Комитске акције на тлу јужне Србије 1920–1928.“ *Историја 20. века* № 1 (1996): 113.
- Пузовић, Владислав. *Пушевима српске црквене историје. Научно наслеђе њојше Сиве Димитријевића*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2021.
- Слијепчевић, Ђоко. *Српско арбанашки односи кроз векове: са посебним освртом на новије време*. Минхен: самостално издање аутора, 1974, 275–291.
- Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске Православне Цркве*, 1–3. Београд: Catena mundi, 2019.
- Тасић, Дмитар. *Раи њосле раија: Војска Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца на Косову и Мејхохији 1918–1920*. Београд: Службени гласник, 2012.
- Толева, Теодора. *Уицај Аустроујарске империје на сиварање албанске нације 1896–1908 (Влиянието на Австро-Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908)*. Са бугарског превео Горан Игић. Поседна издања / [„Филип Вишњић“, Београд]. Београд: „Филип Вишњић“ — Институт за европске студије, 2016.
- Храбак, Богумил. *Арбанашки ујади и њобуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. њодине: национално неразвијени и нејединствени Арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава*. Врање: Народни музеј, 1988.
- Jovanović, Vladan. *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.
- Tasić, Dmitar. *Paramilitarism in The Balkans: The Cases of Yugoslavia, Bulgaria and Albania 1917–1924*. Oxford — New York: Oxford University Press, 2020.

***